

کوه‌های نهاوند

دکتر علی اکبر افراسیاب پور
عضو هیئت علمی دانشگاه شهید رجایی

اشاره:

استخراج اسامی کوه‌های نهاوند از منابع عمدتاً جغرافیایی موجود و تنظیم و تشریح آن‌ها به صورتی که اینک پیش روی شماست، به عنوان یک شروع، کاری ارزشمند و بنیادی است از جناب آقای دکتر علی اکبر افراسیاب پور که برای محققان و پژوهشگران امروز و فردا بسیار سودمند خواهد بود. ضمن تشکر از ایشان یادآور می‌شود تهیه‌ی نقشه‌ی کوه‌های نهاوند براساس محتویات این مقاله کار ارزشمند دیگری است که به همت جناب آقای گودرز جلالوند تحقق یافته است که از ایشان نیز سپاس‌گزاری می‌شود. «فرهنگان»

مقدمه

فلات ایران که مسکن اقوام ایرانی بوده و بیش از شش هزار سال، سابقه‌ی زراعت و کشاورزی داشته است، از نظر جغرافیایی دارای مرزهایی طبیعی است، به طوری که از شرق به سلسله کوه‌های هندوکش و از غرب به سلسله کوه‌های زاگرس محدود است. خلیج فارس و دریای عمان مرزهای جنوبی و کوه‌های البرز و دریای خزر، مرزهای شمالی آن هستند.

دکتر رومن گیرشمن می‌نویسد: «نجد ایران مثلثی است بین دوفروفتگی: خلیج فارس در جنوب و دریای خزر در شمال و آن به منزله‌ی پلی بین آسیای مرکزی و

آسیای غربی، تشکیل برآمدگی می‌دهد که جلگه‌های آسیای داخلی را به نچه‌های آسیای صغیر و اروپا متصل می‌کند.

این وضع جغرافیایی وظیفه‌ی تاریخی [ای] را که فلات ایران در طی هزاران سال تاریخ بشریت ایفا کرده است، توضیح می‌دهد. مثلث مذکور محدود به کوه‌هایی است که در پیرامون فرورفتگی مرکزی برآمده‌اند.^۱

برجستگی‌ها و کوه‌های ایران از نظر طبیعی و جغرافیایی به چهار دسته تقسیم شده است. این تقسیم‌بندی را اغلب جغرافی‌دانان پذیرفته‌اند و آن‌ها را چنین نام‌گذاری کرده‌اند:

۱- کوه‌های شمالی ایران

۲- کوه‌های غربی ایران (زاگرس با بیش از هزار کیلومتر طول)

۳- سلسله کوه‌های مرکزی

۴- کوه‌های شرقی ایران

در این مقاله به سراغ کوه‌های غربی ایران یا سلسله جبال زاگرس و وابسته‌های آن رفته‌ایم و از این سلسله به کوه‌های منطقه‌ی نهاوند پرداخته‌ایم. دکتر ربیعی درباره‌ی این سلسله جبال می‌نویسد: «در سراسر غرب ایران، سلسله جبال عظیم و دیوارمانندی به صورت موازی از رشته‌های طاقدیسی کشیده شده که از کوه‌های آذربایجان در شمال غربی ایران شروع و به طرف جنوب و جنوب شرقی تا سلسله جبال مکران در بلوچستان امتداد می‌یابد. این سلسله جبال که جبال زاگرس و متفرعات آن را تشکیل می‌دهد، مجموعه‌ی پستی و بلندی‌های منظم و ویژه‌ای است که در جنوب گسله‌های سراسری از کردستان جنوبی تا شمال تنگه‌ی هرمز گسترده شده است. زاگرس به وسیله‌ی جلگه‌های وسیع و دشت‌های پهناوری، چون جلگه‌ی کرمانشاه در غرب و جلگه‌ی شیراز در جنوب، از هم جدا شده به قسمت‌های شمالی و مرکزی و جنوبی تقسیم می‌شود.

غالب این سلسله‌جبال، به عرض تقریبی متوسط ۲۰۰ کیلومتر، روی هم رفته صعب‌العبور می‌باشند. دره‌های کوهستانی زاگرس که گاهی پر پیچ و خم و مسیر رودخانه‌های زاگرس می‌باشند، در بعضی نواحی وسعت یافته اراضی وسیع قابل کشت و زرع را به وجود می‌آورند.^۱

رشته کوه‌های زاگرس که برخی طول آن را ۱۴۰۰ کیلومتر نیز ثبت کرده‌اند از استان آذربایجان تا هرمزگان کشیده شده و به سه بخش عمده تقسیم می‌شود:

۱- زاگرس شمالی

۲- زاگرس مرکزی

۳- زاگرس جنوبی

براساس این تقسیم‌بندی کوه‌های نهاوند، بخشی از کوه‌های زاگرس شمالی هستند. مهندس عباس جعفری می‌نویسد: «زاگرس شمالی، در استان‌های آذربایجان باختری، کردستان، کرمانشاهان، همدان، ایلام و خوزستان شمالی واقع شده، بلندترین کوه آن، گرین به ارتفاع ۳۶۴۵ متر است.»^۲

در این مقاله قصد نداریم تنها به مطالعات جغرافیایی کوه‌های نهاوند اکتفا نماییم، بلکه سعی شده‌است به نکات فرهنگی و تاریخی آن‌ها نیز اشاره شود تا درآمد و مقدمه‌ی مفیدی برای مطالعه‌ی «جغرافیای تاریخی» منطقه گردد.

کوه‌های نهاوند

نهاوند، هم‌اکنون یکی از شهرستان‌های استان همدان است و براساس تقسیمات کشوری، مصوبه‌ی سال ۱۳۷۷ وزارت کشور، دارای دو شهر و دو بخش است. مساحت نهاوند ۱۶۵۷ کیلومتر مربع و ارتفاع آن از سطح دریا ۱۶۶۰ متر ثبت شده‌است.

۱- جغرافیای مفصل ایران، دکتر ربیع ربیعی، انتشارات آقبال، ج ۱، ص ۴۹

۲- کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران، مهندس عباس جعفری، سازمان جغرافیایی، ۱۳۶۸، ج ۱ ص ۲۷۹

ارتفاعات منطقه‌ی نهاوند را به دو طریق تقسیم بندی کرده‌اند. گروهی کوه‌های نهاوند را به دو بخش شمالی و جنوبی تقسیم نموده‌اند و گروهی دیگر این کوه‌ها را در پنج قسمت مطالعه کرده‌اند.

یک نمونه از گروه نخست در فرهنگ جغرافیایی کوه‌های کشور قابل مشاهده است: « دو سلسله کوه در شمال و جنوب شهرستان نهاوند کشیده شده که به ترتیب عبارت‌اند از:

الف- ارتفاعات شمال نهاوند: جهت آن‌ها شمال غربی، جنوب شرقی و موازی با کوه الوند همدان و کوه گرو می‌باشد. این سلسله در دو نقطه به وسیله‌ی دو رودخانه که از ملایر و تویسرکان سرازیر می‌گردند، قطع شده و ایجاد معبری طبیعی می‌نماید. این سلسله در شمال غربی یعنی دره کنگاور و دره رودخانه‌ی تویسرکان به نام کوه کمرزرد و بین معبر رودخانه‌ی ملایر به نام کوه سیاه دره و در شرق معبر رودخانه‌ی ملایر، کوه سفید نامیده می‌شود.

ب- ارتفاعات جنوب نهاوند: کوه‌های جنوب شهرستان نهاوند دنباله‌ی سلسله کوه‌های شاهو در پاوه و روانسر بیستون کرمانشاه است که جهت آن شمال غربی - جنوب شرقی می‌باشد. این سلسله ارتفاعات پس از گذشت از جنوب شهرستان نهاوند به کوه‌های شهرستان بروجرد منتهی شده و در آن جا به نام گرو معروف می‌شوند که خط‌الرأس آن حد طبیعی بین نهاوند و خرم‌آباد است. بلندترین قله‌ی کوه گرو در جنوب شهر نهاوند و بالای سرچشمه گاماسیاب واقع شده و ارتفاع آن از سطح دریا ۳۲۱۶ متر است.^۱

ارتفاع کوه‌های نهاوند اغلب متفاوت ثبت شده است. شاید به این دلیل که از نقاط مختلفی اندازه‌گیری شده و یا از روش علمی استفاده نشده است.

اما نمونه‌ای از گروه دوم در تقسیم بندی کوه‌های نهاوند به شرح زیر است:

۱- فرهنگ جغرافیایی کوه‌های کشور، معاونت سنجش از راه دور و جغرافیا، سازمان جغرافیایی نیروهای

- ۱- ارتفاعات شمال غربی، که در جهت کوه‌الوند کشیده شده است و در غرب فیروزآباد لرکوه و در شرق فیروزآباد کوه چله (چوله) قرار دارد.
- ۲- ارتفاعات جنوبی: کوه‌های گرین و سفید
- ۳- ارتفاعات شمالی: کوه‌های آردشان و بانسره
- ۴- ارتفاعات جنوب غربی: کوه گرو، دنباله‌ی شاهو که در پاوه به نام چهل نابالغان مشهور است.
- ۵- ارتفاعات غربی: کوه‌های چال قبله و سیاه کمر^۱

در این مقاله قصد نداریم به نقد و بررسی این تقسیم‌بندی‌ها و تفاوت‌هایشان پردازیم. بلکه هدف اصلی معرفی و شناسایی مختصر کوه‌های نهاوند به ترتیب حروف الفباست. به همین دلیل تنها به ذکر دو نمونه از این تقسیم‌بندی‌ها اکتفا شد. البته در معرفی کوه‌های نهاوند نیز اظهارات متفاوت وجود دارد. به عنوان نمونه در کتاب «فرهنگ جغرافیایی کوه‌های کشور»، تعداد کوه‌های نهاوند ۳۶ مورد گزارش شده و در کتاب «کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران» تعداد این کوه‌ها ۲۲ مورد نوشته شده است.

نمونه‌ی دیگر از این تفاوت‌ها این است که یک کوه بر حسب طول آن، در مناطق مختلف به نام‌های جداگانه خوانده شده است. از جمله در یکی از این فرهنگ‌ها به معرفی کوهی به نام «برآفتاب» پرداخته شده، اما در فرهنگ دیگر دو کوه با نام‌های «برآفتاب» و «برآفتاب پهنه» معرفی شده است. برای این که اشکال برطرف شود، در این مقاله همه‌ی کوه‌ها به طور جداگانه معرفی می‌شوند.

در میان کوه‌های نهاوند، «گرین» جایگاه خاصی دارد و مهم‌ترین کوه نهاوند به شمار می‌آید، به همین دلیل شایسته است به طور جداگانه به آن پرداخته شود. همچنین به دلیل محدود بودن این مقاله، از میان کوه‌های نهاوند که به اختصار از آن‌ها سخن می‌رود، تنها «کوه گرین» که موقعیت ممتازی دارد، از منظر «جغرافیای تاریخی»

مورد بررسی قرار گرفته است. امید است در فرصت دیگری به بررسی بقیه‌ی کوه‌های نهاوند بپردازیم.

«کوه گرین» Garrin

کوه گرین (گرو، گری، گروس، گرون و گیروه) در ۱۷ کیلومتری جنوب غربی شهر نهاوند قرار دارد. در فرهنگ جغرافیایی کوه‌های کشور می‌خوانیم: «گرین با ارتفاع ۲۹۱۰ متر در محدوده‌ی شهرستان نهاوند، بخش مرکزی، دهستان شعبان است. جهت کوه، شرقی- غربی بوده و مختصات جغرافیایی قله‌ی آن به طول ۴۸ درجه و ۱۸ دقیقه و عرض ۳۴ درجه و ۳ دقیقه می‌باشد.»^۱

جای شگفتی است که در کتاب «کوه‌ها و کوه‌نامه‌ی ایران» این کوه از جمله‌ی کوه‌های نهاوند ذکر نشده است، بلکه آن‌را از کوه‌های خرم‌آباد نوشته‌اند: «گرین - دهستان کاکاوند، شهرستان خرم‌آباد، ۹۳ کیلومتر شمال غربی خرم‌آباد، شمال روستای مرادجان، ارتفاع ۲۸۵۵ متر، سرچشمه‌ی رودخانه گاماسیاب و رودخانه‌ی بادآور. این کوه از شمال غربی به نخود کوه متصل می‌شود. کوهستان زاگرس.»^۲

این اشکال از آن‌جا به وجود آمده که یک بار از سمت نهاوند به کوه گرین پرداخته شده است و بار دیگر از سمت لرستان و آن سوی کوه به شرح آن پرداخته‌اند.

کوه گرین به منزله‌ی سدی طبیعی بین نهاوند و لرستان قرار گرفته است. به همین دلیل در جغرافیای لرستان نیز جایگاه خاصی برای این کوه قائل شده‌اند. در قدیمی‌ترین جغرافیای لرستان تألیف سال ۱۳۰۰ قمری، آمده است: «از جمله کوه گرو که معظم و مطول‌ترین کوه لرستان است و در طرف شمال مابین بروجرد و نهاوند و لرستان واقع است. ابتدای آن در کنار آب بختیاری - آب سزار - است و انتهای آن پایین هرسین که از توابع کرمانشاهان است.

۱- فرهنگ جغرافیایی کوه‌های کشور، ج ۱، ص ۵۳۴

۲- کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران، مهندس عباس جعفری، ج ۱، ص ۴۷۳

در دامنه‌ی آن ده فرسخ جلگه‌ی «هرو» است. محل سکناى طایفه‌ی قاید رحمت و دالوند و بیرانوند است. پنج فرسخ الشتر محل نشیمن طوایف حسنوند، یوسفوند، کولیوند و امیرخورده است. هیجده فرسخ جلگه‌ی خاوه و محل سکناى طوایف چواری و ایوتوند (ایتوند) و کاکاوند است که کل ایلات مزبوره در دامنه‌ی آن کوه در تابستان مأوا دارند. بعضی از محل آن خوش آب و هواست.

ایلات مزبور ییلاقشان آن جا است. در محل الشتر جنگل زیادی دارد. هرو و خاوه کم جنگل است و سی و سه فرسخ طول آن است. چشمه و سراب زیاد از آن جاری می‌شود و از هر قبیل شکار و حیوانات درنده در آن به هم می‌رساند. در بالای کوه مزبور چهل طفل بدون بقعه مدفون‌اند مشهور به چهل نابالغان.^۱

در مورد وجه تسمیه‌ی چهل نابالغان سخن بسیار گفته شده است. اما جامع‌ترین بیان را در همین کتاب می‌خوانیم: «روایت محلی حاکی از آن است که این چهل کودک در زمان حمله‌ی اعراب به ایران کشته شده‌اند. اما داستان چهل کودک نابالغ در جاهای دیگر نیز شایع می‌باشد. چنان که در کوه کیالان (بالا گریوه) نیز محلی به همین نام وجود دارد. رقم چهل، ریشه‌ای باستانی در فرهنگ ایران زمین دارد که اهمیت آن هنوز در تصورات ماوراءالطبیعه و نیز آداب و رسوم مربوط به زایش و مرگ و میر آشکار است. واژه‌ی چهل تن و نیز مراسم مربوط به چهلم پس از وضع حمل، چهلم پس از مرگ، نمونه‌هایی از این قبیل می‌باشند.»^۲

همین مطلب را دیگران نیز نوشته‌اند. به عنوان نمونه حمید ایزدپناه می‌نویسد: «کوه گری است که به خط مستقیم از بیستون تا کارون یعنی از شمال باختری به جنوب خاوری کشیده شده است و اشتران کوه دنباله‌ی این کوه است. طول سراسری آن نزدیک به ۱۸۰ کیلومتر است.

۱- جغرافیای لرستان، نویسنده ناشناس، به کوشش دکتر سکندر امان الهی بهاروند، ص ۱۲۷

۲- همان، ص ۶۷

قلل عمده‌ی این رشته‌ی عظیم، در لرستان یکی چهل نابالغان است (وجه تسمیه‌ی این قله به چهل نابالغان بنا بر آن‌چه در میان مردم مشهور است، هنگام حمله‌ی عرب در جنگ جلولا چهل نفر از کودکان و جوانان ساسانی از راه این قله قصد داشتند به لرستان بیایند که همگی اسیر گردیده و به قتل رسیدند. اینک نیز روی این قله چهل قبر وجود دارد.) واقع در شمال دشت الیستر که بلندی آن تقریباً ۴۵۰۰ متر است و دامنه‌های آن مدتی از سال پوشیده از برف می‌باشد و مانند دیواری، در شمال لرستان کشیده شده و حد فاصل بین خاک نهاوند و لرستان است.^۱

در مورد واژه‌ی گرّین، که در منطقه با نام «گرّو» و «گرّی» شناخته می‌شود، لازم است مطالعه‌ی بیش‌تری صورت گیرد. اگر این واژه را مرکب از دو کلمه‌ی «گر» و «رو» یا «ری» بدانیم، آن وقت به معنای آن نزدیک می‌شویم. «گر» در گویش نهاوندی و لری به معنای کچل یا کچلی به کار می‌رود. در فارسی همین گری را بیماری کچلی یا جَرَب می‌گویند. اما در گویش نهاوندی «ری=رو» به معنی صورت، چهره و لایه‌ی سطحی به کار می‌رود و در گویش لری نیز همین واژه را «ری» تلفظ می‌کنند. با توجه به معنای این کلمه می‌توان نتیجه گرفت که «گرّو» به معنای کوهی است که در سطح ظاهری آن درخت و پوشش گیاهی ندارد و یا تنها در بخش‌هایی از آن سرسبزی دیده می‌شود. این مطلب با وضعیت کوه نیز مناسبت دارد و دور از ذهن نیست.

نکته‌ی دیگر این که در لرستان منطقه‌ی وسیعی به نام بالا گریوه بین رود کشکان و رود سزار قرار دارد که طوایفی چون پاپی و جودکی در آن زندگی می‌کنند و این واژه‌ی گریوه که در منطقه کاربرد دارد، بسیار به «گرو» نزدیک است. از طرف دیگر کلمه‌ی گریوه به معنای تل، پشته و گردنه‌ی کوه آمده. در فرهنگ‌ها و دیوان‌ها نیز به فراوانی به کار رفته است. مانند آن‌چه حافظ گفته:

در شاهراه جاه و بزرگی خطر بسی است   آن به کزین گریوه سبکبار بگذری

بنابراین بعید نیست که کلمه‌ی «گرو» از همین واژه مشتق شده باشد و یا در کثرت استعمال تغییر یافته و به این شکل تلفظ گردیده است.

نکته‌ی دیگر وجود تپه‌ی «گریران» Geryro در خاک لرستان است. این تپه در آن سوی کوه گرو یعنی در لرستان قرار دارد و نزدیک الشتر است. این تپه‌ی باستانی آثاری از سفالینه‌های چند هزارساله را در خود مدفون داشته که از آن کشف گردیده است. چه‌بسا بتوان ارتباطی بین آن‌ها برقرار نمود. از طرفی تلفظ محلی هر دو شبیه به هم است. نکته‌ی دیگر این که در لرستان یکی از دهستان‌های چهارگانه‌ی بخش پاپی به نام «گریت» می‌باشد که باز هم به «گرو» نزدیک است. اگر چه واژه‌ی «گریت» مرکب از دو کلمه‌ی مترادف به نظر می‌رسد زیرا «گر» و «ریت» در گویش‌های محلی منطقه تقریباً به یک معنی است.

نکته‌ی دیگر، واژه‌ی «گیر» است که ریشه‌ی بسیاری از واژه‌ها در منطقه به شمار می‌آید. گیر در گویش لری و نهاوندی به معنی آتش و شعله‌های آن به کار می‌رود. هم‌چنین واژه‌ی «گرات» که در هر دو گویش به معنی پیچ و خم یا گره در هر کاری معنا می‌دهد.

نکته‌ی دیگری که به نظر می‌رسد این است که در گویش‌های منطقه «گر» به معنای دیواره و بلندی و کوه نیز به کار می‌رود. پس واژه‌ی «گرو» به معنی پیشکوه در مقابل پشت کوه است که در جغرافیا و تاریخ لرستان از سابقه‌ای طولانی برخوردار است و لرستان را با این وسیله به دو بخش تقسیم کرده‌اند. از طرفی «کوه پُرو» (Porow) (پراپ) در نزدیکی گرین و ده کیلومتری شمال کرمانشاه قرار دارد که به نام گرین نزدیک است^۱

حوادث تاریخی مربوط به کوه گرین و اطراف آن بسیار است و بررسی ویژه‌ای را می‌طلبد. این حوادث از اسطوره‌های ایشتار (الشتر) تا گاماسی (گاو- ماهی، خدای مرکب کشاورزی و آب) تا حضور پادشاهانی چون اسکندر، که از کنار این کوه عبور

نموده و چندین پادشاه که برای شکار و تفریح به این کوه آمده‌اند، تا جنگ‌ها و حوادث بسیار دیگر را شامل می‌شود و خود می‌تواند کتاب مستقلی باشد.

نگارنده در چندین مقاله به حوادث این کوه پرداخته است. یکی از آن‌ها احتمال وجود قبر حضرت نوح در قلعه کوه سرکشتی از همین سلسله کوه‌ها است. دیگری اسطوره‌ی گاماسی و یادداشت‌هایی که هنوز منتشر نشده است. به همین دلیل عقیده دارد در مورد کوه گرین به تحقیقات مفصلی نیاز است. این کوه با عظمت گنجینه‌ی اسرار است و رازهای بزرگی را برای ما به یادگار گذاشته است. هرچند برای شناخت این رازها هنوز در ابتدای راه هستیم.

اینک به معرفی اجمالی کوه‌های دیگری پردازیم:

آردوشان (آردشان) Ardušan

در منابع مختلف به چند تلفظ ثبت شده است. از جمله آردوشان و آردشان در مورد وجه تسمیه‌ی آن دو احتمال داده شده است. با توجه به این که در گویش نهاوندی به این کوه آردیشو گفته می‌شود، احتمال نخست به معنای «اردو شاهان» یعنی جایگاه و مکان اردوی شاهی است. چون پادشاهان در دوره‌های مختلف در این منطقه رفت و آمد نموده و یا اقامت موقت داشته‌اند. احتمال دیگر این که در گویش نهاوندی این واژه مرکب از دو کلمه‌ی «آرد» و «شانه» باشد. در این گویش به کتف و شانه، «شو» گفته می‌شود. در این صورت معنای «آرد به دوش» یا «آرد به دوشان» خواهد بود و چون در گذشته در تمامی طول سال این منطقه پوشیده از برف می‌شد و یا قلعه‌ی آن برف داشته، این کوه پربرف به آرد تشبیه شده است.

در فرهنگ جغرافیایی کوه‌های کشور آمده: «آردشان- این کوه با ارتفاع ۲۴۸۸ متر در محدوده‌ی شهرستان نهاوند، بخش مرکزی، دهستان طریق الاسلام و در ۱۱ کیلومتری شمال مرکز شهرستان نهاوند واقع شده است. جهت کوه، غربی- شرقی بوده

ومختصات جغرافیایی قله‌ی آن به طول ۴۸ درجه و ۲۰ دقیقه و عرض ۳۴ درجه و ۱۷ دقیقه و ۳۰ ثانیه می‌باشد. نام دیگر کوه، آردوشان است.^۱

این اطلاعات با نوشته‌های گیتاشناسی ایران هماهنگی ندارد. در مورد بخش‌ها و دهستان‌های نهاوند، اگر اختلافی دیده می‌شود، به آن دلیل است که تقسیم‌بندی و محدوده‌ی نهاوند چندین بار تغییر یافته است. اما در مورد اختلاف ارتفاع و مانند آن توجیهی وجود ندارد. مهندس عباس جعفری درباره‌ی این کوه آورده است: «آردشان - دهستان سفلی، شهرستان نهاوند، ۱۱ کیلومتر شمال غربی نهاوند، ۳/۵ کیلومتری جنوب روستای ملوسان. ارتفاع ۲۵۳۳ متر - رودخانه‌ی ملایر این کوه را از سوی شمال از کوه شادمانه جدا می‌کند و راه اتومبیل رونه‌اوند به کنگاور از دامنه‌های جنوب و جنوب غربی آن می‌گذرد. روستاهای فیروزآباد، دره امیدعلی، دهلق، حسن‌آباد، آرزمان، به‌سر، کله‌خان، قشلاق دهپول، باباپیره، محمدآباد، حسین‌آباد، وهمان و گوشه در دامنه‌های این کوه واقع‌اند.»^۲

گفتنی است که نویسنده در نوشته‌ی فوق به کوه شادمانه در نهاوند اشاره نموده، اما در معرفی کوه‌های نهاوند، آن را از قلم انداخته و در آمار کوه‌های نهاوند منظور نکرده است.

برآفتاب Baraftab

این کوه در گویش نهاوندی و لری «ورافتو» تلفظ می‌شود، که به معنای «در سمت آفتاب» یا «درمقابل خورشید» است. مهندس عباس جعفری درباره‌ی آن آورده است: «برآفتاب - دهستان خزل، شهرستان نهاوند، ۴۲ کیلومتری غرب شمالی نهاوند، خاور روستای سرخلج، ارتفاع ۲۵۸۰ متر. سرچشمه‌ی رودخانه‌ی گاماسیاب. کوهستان زاگرس» نویسنده در همان جا کوه برآفتاب دیگری را نیز معرفی نموده که در منابع دیگر به نام «برآفتاب پهنه» ذکر شده است. «برآفتاب» - دهستان خزل، شهرستان نهاوند،

۱- فرهنگ جغرافیایی کوه‌های کشور، ج ۱، ص ۵۰۳

۲- کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران، ج ۱، ص ۴۵

۴۴ کیلومتر غرب شمالی نهاوند، باختر روستای قلعه دختر گبر، ارتفاع حدود ۱۹۶۰ متر، سرچشمه‌ی رودخانه‌ی گاماسیاب.^۱

در فرهنگ جغرافیایی می‌خوانیم: «برآفتاب - این کوه با ارتفاع ۲۰۱۰ متر در محدوده‌ی شهرستان نهاوند، بخش خزل، دهستان خزل شرقی و در ۳۰ کیلومتری شمال غربی مرکز شهرستان نهاوند واقع شده است. جهت کوه شمال غربی - جنوب شرقی بوده و مختصات جغرافیایی قله‌ی آن به طول ۴۸ درجه و ۵ دقیقه و عرض ۳۴ درجه و ۲۴ دقیقه و ۳۰ ثانیه می‌باشد». همین منبع آورده است:

بر آفتاب پهنه BarAftab Pahnna

این کوه با ارتفاع ۲۴۰۳ متر در محدوده‌ی شهرستان نهاوند، بخش مرکزی، دهستان شعبان و در ۱۴ کیلومتری شرق مرکز شهرستان نهاوند واقع شده است. جهت کوه، شمالی - جنوبی بوده و مختصات جغرافیایی قله‌ی آن به طول ۴۸ درجه و ۳۰ دقیقه و عرض ۳۴ درجه و ۱۳ دقیقه می‌باشد.^۲

برجک Borjak

برجک به معنای برج کوچک، در منطقه به معنای خاصی به کار می‌رود. توضیح این که مردم نهاوند به خانه‌های مخصوصی که در باغ و بوستان‌های اطراف شهر ساخته‌اند، برج می‌گویند. این برج‌ها، در قرن‌های نا امنی، مانند قلعه‌ای مستحکم ساخته می‌شد تا از هجوم تجاوزگران محفوظ باشد. دیوارهای آن قطور، پنجره‌ها بسیار کوچک، و در آن کوتاه و محکم بود. طبقه‌ی پایین برای حیوانات ساخته شده بود و اغلب یک یا دو طبقه‌ی روی آن برای سکونت خانواده بود. البته هنوز چندین برج با همان معماری سنتی و قدیمی باقی مانده است. مهاجمان برای حمله به این برج از چند طریق عمل می‌کردند. گاهی درخت بلندی را با تبر قطع می‌کردند و آن را به دیوار برج تکیه می‌دادند و بالا می‌آمدند و یا درب چوبی برج را آتش می‌زدند. به همین دلیل

۱- کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران، ج ۱، ص ۹۶

۲- فرهنگ جغرافیایی کوه‌های کشور، ج ۱، ص ۵۰۷

در هر برج وسایل و ابزار دفاع، از قبل آماده می‌شد. حتی تعدادی سنگ در بالای برج برای دفاع قرار می‌دادند تا بر سر مهاجمان بکوبند. چه بسا واژه‌ی برج از دوران تسلط دولت عثمانی بر منطقه‌ی نهاوند به جا مانده باشد. زیرا سپاه عثمانی در نهاوند چندین برج ساخته بودند و در دوران صفویه آن‌ها بارها توسط مردم نهاوند فتح شده است. این کوه نیز احتمال دارد جایگاه یکی از آن برج‌ها بوده باشد و یا برج کوچک‌تری در ارتفاعات این کوه ساخته‌اند تا منطقه را تحت کنترل داشته باشند.

در کتاب «کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران» هیچ اشاره‌ای به این کوه نشده است و در میان کوه‌های نهاوند دیده نمی‌شود. اما در فرهنگ جغرافیایی آمده: «برجک - این کوه با ارتفاع ۲۳۱۰ متر، در محدوده‌ی شهرستان نهاوند، بخش مرکزی، دهستان گاماسیاب و در ۱۵ کیلومتری جنوب شرقی مرکز شهرستان نهاوند واقع شده است. جهت کوه شمالی - جنوبی بوده و مختصات جغرافیایی قله‌ی آن به طول ۴۸ درجه و ۳۱ دقیقه و عرض ۳۴ درجه و ۹ دقیقه می‌باشد»^۱

بزنی Bozani

این کوه در گیتاشناسی ایران با نام «بزبی Boz-e-bi» ثبت شده در حالی که در فهرست همان کتاب نام «بزنی» آمده است. در «کوه‌ها و کوه‌نامه‌ها» آمده است: «بزبی - دهستان سفلی، شهرستان نهاوند، ۱۹ کیلومتر باختر جنوب نهاوند، جنوب باختری روستای ظفرآباد. ارتفاع حدود ۲۷۵۰ متر. این کوه از خاور به کوه کوچال متصل است و جزء کوهستان زاگرس محسوب می‌شود»^۲

در «فرهنگ جغرافیایی» آمده: «بزنی - این کوه با ارتفاع ۲۸۶۸ متر در محدوده‌ی شهرستان نهاوند، بخش مرکزی، دهستان گیان و در ۱۴ کیلومتری جنوب غربی و مرکز شهرستان نهاوند واقع شده است. جهت کوه، شمال غربی - جنوب شرقی بوده و

۱- همان، ج ۱، ص ۵۰۷

۲- کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران، ج ۱، ص ۱۰۳

مختصات جغرافیایی قله‌ی آن به طول ۴۸ درجه و ۱۱ دقیقه و عرض ۳۴ درجه و ۷ دقیقه می‌باشد.^۱

در مورد نام این کوه می‌توان ادعا نمود که از «بُز» گرفته شده است. این حیوان در منطقه، هزاران سال سابقه‌ی زندگی دارد و «بزی» نوعی از آن است. در گویش نهاوندی «بُزنی» به معنای «آن بز نیست» است.

پشته Pošte

این کوه در «کتاب فرهنگ جغرافیایی» چنین معرفی شده است: «پشته - این کوه با ارتفاع ۲۱۶۸ متر در محدوده‌ی شهرستان نهاوند، بخش خزل، دهستان خزل شرقی و در ۳۰ کیلومتری شمال غربی مرکز شهرستان نهاوند واقع شده است. جهت کوه شمالی - جنوبی بوده و مختصات جغرافیایی قله‌ی آن به طول ۴۸ درجه و ۶ دقیقه و عرض ۳۴ درجه و ۲۶ دقیقه می‌باشد.»^۲ در کتاب «کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران» هیچ اشاره‌ای به این کوه نشده و در شمار کوه‌های نهاوند ثبت نگردیده است. وجه تسمیه آن از شکل ظاهری کوه گرفته شده است.

تپه علی Tappe Ali

این کوه در فرهنگ جغرافیایی ثبت نشده است. در مورد وجه تسمیه‌ی آن می‌توان ادعا نمود که منسوب به شخصی با نام علی است. بنابراین مربوط به دوران اسلامی است. آن هم در قرن‌های اخیر که منطقه به طور کامل شیعه‌نشین گردیده است. چرا که در قرن‌های نخستین اسلامی یعنی دوران حکومت بنی امیه و ابتدای بنی عباس با شیعیان از جمله ساکنان نهاوند که از شهرهای شیعه‌نشین و با سابقه بوده مبارزه و مخالفت می‌شده است.

۱- فرهنگ جغرافیایی کوه‌های کشور، ج ۱، ص ۵۰۸

۲- همان، ج ۱، ص ۵۰۹

مهندس عباس جعفری درباره‌ی آن آورده است: «تپه‌علی - دهستان خزل، شهرستان نهاوند، ۲۸ کیلومتری باختر شمالی نهاوند، جنوب روستای چشمه‌ماهی، ارتفاع ۱۵۵۰ متر. کوهستان زاگرس»^۱

تپه یزدان Tappe yazdān

این کوه نیز در فرهنگ جغرافیایی ثبت نشده، است. شاید به این دلیل که نام آن و تپه‌ی علی هردو تپه ذکر شده‌است نه کوه. این کوه نام خود را ازدوران پیش از اسلام به یادگار دارد. بی‌شک قبل از اسلام این منطقه دین زرتشتی داشته‌اند و آتشکده‌هایی که پیدا شده این نکته را مسلم نموده است. چه بسا در این کوه‌نیز عبادتگاه یا آتشکده‌ای وجود داشته که به این نام معروف گردیده است. مهندس عباس جعفری در این باره آورده است: «تپه‌یزدان - دهستان خزل، شهرستان نهاوند ۳۳ کیلومتری باخترشمالی نهاوند، جنوب روستای چشمه‌ماهی، ارتفاع حدود ۱۵۵۰ متر، کوهستان زاگرس»^۲

جنگه Jange

نام این کوه از جنگ گرفته شده است. حوادث متعدد و جنگ‌های مختلفی که در پیش از اسلام و بعد از اسلام در این منطقه اتفاق افتاده این نام‌گذاری را موجه می‌سازد. در گویش نهاوندی «جنگه» یعنی «جنگ است». در فرهنگ جغرافیایی آمده: «جنگه - این کوه با ارتفاع ۲۳۵۵ متر در محدوده‌ی شهرستان نهاوند، بخش خزل، دهستان سلگی و در ۲۳ کیلومتری غرب مرکز شهرستان نهاوند واقع شده است. جهت کوه شرقی - غربی بوده و مختصات جغرافیایی قله‌ی آن به طول ۴۸ درجه و ۶ دقیقه و عرض ۳۴ درجه و ۱۳ دقیقه می‌باشد»^۳ مهندس عباس جعفری در «کوه‌ها و کوه‌نامه‌ی ایران» هیچ‌ذکری از این کوه ننموده است.

۱- کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران، ج ۱، ص ۱۵۲

۲- همان، ج ۱، ص ۱۵۳

۳- فرهنگ جغرافیایی کوه‌های کشور، ج ۱، ص ۵۱۰

چال ونو Cāl venu

چال به معنای فرورفتگی است، اما برای کوه به کار رفته است! «ونو» درختی است که در منطقه سابقه ای طولانی دارد. در فرهنگ جغرافیایی آمده: «چال ونو، این کوه با ارتفاع ۱۹۴۳ متر در محدوده‌ی شهرستان نهاوند، بخش خزل، دهستان خزل شرقی و در ۳۰ کیلومتری شمال غربی مرکز شهرستان نهاوند واقع شده است. جهت کوه، شمالی-جنوبی بوده و مختصات جغرافیایی قله‌ی آن به طول ۴۸ درجه و ۱ دقیقه و عرض ۳۴ درجه و ۱۸ دقیقه می‌باشد.»^۱ در کتاب «کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران» اشاره‌ای به این کوه نشده است.

چال سنگر Cāl sangar

چال سنگر می‌تواند به حادثه یا جنگی تاریخی مربوط باشد. در کتاب «کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران» این کوه ثبت نشده است. در فرهنگ جغرافیایی می‌خوانیم: «این کوه با ارتفاع ۲۴۱۶ متر در محدوده‌ی شهرستان نهاوند، بخش مرکزی، دهستان شعبان و در ۱۱ کیلومتری شرق مرکز شهرستان نهاوند واقع شده است. جهت کوه، شمالی-جنوبی بوده و مختصات جغرافیایی قله‌ی آن به طول ۴۸ درجه و ۳۰ دقیقه و عرض ۳۴ درجه و ۱۳ دقیقه می‌باشد.»^۲

چرکنه Cerkene

واژه‌ی «چرک» و «چرکن» در گویش نهاوندی به معنای کثیف، آلوده و چرک‌دار است. مهندس عباس جعفری آورده است: «چرکنه دهستان علیا، شهرستان نهاوند، ۱۲

۱- همان، ج ۱، ص ۵۱۰

۲- همان، ج ۱، ص ۵۱۱

کیلومتری خاور نهاوند، باختر روستای انجیره، ارتفاع حدود ۲۴۵۰ متر. کوهستان زاگرس.^۱ در فرهنگ جغرافیایی کوه‌های کشور نامی از این کوه نیامده است.

چشمه ماهی *Cešme māhi*

نام این کوه با گاماسی (گاو- ماهی) و خدای اسطوره‌ای منطقه بی‌ارتباط نیست. در مقاله‌ی جداگانه‌ای به این موضوع پرداخته‌ایم. در فرهنگ جغرافیایی آمده: «چشمه‌ماهی- این کوه با ارتفاع ۱۶۸۱ متر در محدوده‌ی شهرستان نهاوند بخش خزل، دهستان خزل شرقی در ۳۴ کیلومتری شمال غربی مرکز شهرستان نهاوند واقع شده است. جهت کوه، شمال غربی- جنوب شرقی بوده و مختصات جغرافیایی قله‌ی آن به طول ۴۸ درجه و ۱ دقیقه و عرض ۳۴ درجه و ۲۱ دقیقه می‌باشد. روستای چشمه‌ماهی در فاصله دو کیلومتری جنوب شرقی آن قرار دارد. رودخانه‌های گاماسیاب و ... از جنوب این کوه می‌گذرند.»^۲

مهندس عباس جعفری آورده است: «چشمه‌ماهی- دهستان خزل، شهرستان نهاوند، ۳۶ کیلومتری شمال باختری نهاوند، شمال روستای چشمه‌ماهی، ارتفاع حدود ۱۷۰۰ متر، کوهستان زاگرس»^۳

چک دا حسین *Coke dā hosei*

واژه‌ی «چک» در گویش نهاوندی به معنای بلندی، تیزی و قلّه است. «دا» نیز در گویش لری به معنای مادر است. معنای آن چنین می‌شود: «بلندی یا قلّه‌ی مادر حسین» که به‌ماجرای خاصی اشاره دارد و بایستی در فرهنگ عامیانه به آن پرداخت. واژه‌ی حسین‌نشان می‌دهد که ماجرا بسیار قدیمی نیست و به قرن‌های اسلامی و هزاره‌ی اخیر مربوط می‌شود. مهندس عباس جعفری این کوه را در کوه‌های ایران و نهاوند

۱- کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران، ج ۱، ص ۱۹۰

۲- فرهنگ جغرافیایی کوه‌های کشور، ج ۱، ص ۵۱۱

۳- کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران، ج ۱، ص ۱۹۳

نیاورده است. اما در فرهنگ جغرافیایی می‌خوانیم: «چک دا حسین - این کوه با ارتفاع ۱۸۹۱ متر در محدوده‌ی شهرستان نهاوند، بخش مرکزی، دهستان شعبان و در ۲ کیلومتری جنوب مرکز شهرستان نهاوند واقع شده است. جهت کوه، شمالی - جنوبی بوده و مختصات جغرافیایی قله‌ی آن به طول ۴۸ درجه و ۱ دقیقه و عرض ۳۴ درجه و ۱۸ دقیقه می‌باشد.»^۱ هم اکنون این کوه به تپه‌ی ابوذر مشهور است و به همت مسئولان محترم شهر به تفرجگاه زیبایی تبدیل شده است.

چک صفر علی Coke safar ali

این کوه نیز وجه تسمیه‌ای مشابه با کوه قبلی دارد. در کتاب «کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران» ذکری از آن نشده است. اما در فرهنگ جغرافیایی آمده: چک صفر علی این کوه با ارتفاع ۱۹۴۳ متر در محدوده‌ی شهرستان نهاوند، بخش خزل، دهستان خزل شرقی و در ۳۰ کیلومتری شمال غربی مرکز شهرستان نهاوند واقع شده است. جهت کوه، شمالی - جنوبی بوده و مختصات جغرافیایی قله‌ی آن به طول ۴۸ درجه و ۱ دقیقه و عرض ۳۴ درجه و ۱۸ دقیقه می‌باشد.»^۲

چوله Cula

این کوه را به دو تلفظ نزدیک به هم استعمال کرده‌اند: Cole و Colle اما به هر حال واژه‌ی «چول» در گویش نهاوندی و لری به معنی خالی، بی‌رونق و مکانی است که هیچ کس در آن باقی نماند است. نزدیک به این واژه چولک، نام یکی از روستاهاست. مهندس عباس جعفری آورده است: «چوله دهستان خزل، شهرستان نهاوند، ۲۴ کیلومتری شمال باختری نهاوند، جنوب خاوری روستای گیان، ارتفاع ۲۱۸۵ متر. این کوه از شمال خاوری به کوه قشلاق متصل است و جزء کوهستان زاگرس محسوب می‌شود.»^۳ در فرهنگ جغرافیایی آمده: «چله این کوه با ارتفاع ۲۱۲۸ در

۱- فرهنگ جغرافیایی کوه‌های کشور، ج ۱، ص ۵۱۱

۲- همان، ج ۱، ص ۵۱۲

۳- کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران، ج ۱، ص ۱۹۹

محدوده‌ی شهرستان نهاوند، بخش خزل، دهستان خزل شرقی و در ۲۳ کیلومتری شمال غربی مرکز شهرستان نهاوند واقع شده است. جهت کوه، شمالی - جنوبی بوده و مختصات جغرافیایی قله‌ی آن به طول ۴۸ درجه و ۱۱ دقیقه و عرض ۳۴ درجه و ۲۲ دقیقه می‌باشد.^۱

چهار شاخ Cahār šāx

این نام و نام‌های مشابه، اغلب از شکل و ظاهر کوه برداشت شده‌اند. مهندس عباس جعفری آورده است: «چهار شاخ - دهستان خزل، شهرستان نهاوند، ۲۷ کیلومتری باختر نهاوند، جنوب روستای دولت آباد. ارتفاع ۳۱۸۸ متر. این کوه از جنوب به کوه بزگیر و از جنوب خاوری به کوه گرین متصل است و جزء کوهستان زاگرس به شمار می‌رود. دامنه‌های شمالی این کوه به شهرستان نهاوند و دامنه‌های جنوبی آن به شهرستان خرم آباد مشرف است.»^۲ در فرهنگ جغرافیایی هیچ نامی از این کوه به میان نیامده است.

خرس راه Xers rāh

نام این کوه از ویژگی‌های طبیعی منطقه گرفته شده است. تا دوران قاجاریه کوه‌های نهاوند جایگاه حیوانات وحشی فراوانی بوده است. با رواج و ازدیاد تفنگ و تفنگچی‌ها نسل آن‌ها روبه انقراض گذاشت. این کوه در «کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران» ذکر نشده است. اما در فرهنگ جغرافیایی آمده: «خرس راه - این کوه با ارتفاع ۲۴۷۵ متر در محدوده‌ی شهرستان نهاوند، بخش خزل، دهستان سلگی، و در ۲۴ کیلومتری غرب مرکز شهرستان نهاوند واقع شده است. جهت کوه، شمالی - جنوبی و مختصات جغرافیایی قله‌ی آن به طول ۴۸ درجه و ۶ دقیقه و عرض ۳۴ درجه و ۱۳ دقیقه می‌باشد.»^۳

۱- فرهنگ جغرافیایی کوه‌های کشور، ج ۱، ص ۵۱۲

۲- کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران، ج ۱، ص ۲۰۰

۳- فرهنگ جغرافیایی کوه‌های کشور، ج ۱، ص ۵۱۳

در بند صفی خانی Dar bande safi xāni

نام این کوه جدید است. خاندان صفی خانی از دوره‌ی قاجاریه در منطقه‌ی نهاوند زندگی کرده‌اند و قبل از آن از این خاندان اطلاعی نداریم. اما واژه‌ی «در بند» به معنای راه تنگ و باریک در کوه، راه میان دو کوه، درّه و به معنی قلعه هم در فرهنگ‌های لغت آمده است. این کوه در «کتاب کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران» نیامده است. در فرهنگ جغرافیایی آمده: «در بند صفی خانی - این کوه با ارتفاع ۱۸۰۸ متر در محدوده‌ی شهرستان نهاوند، بخش خزل، دهستان خزل شرقی و در ۲۳ کیلومتری شمال غربی مرکز شهرستان نهاوند واقع شده است. جهت کوه جنوبی - شمالی بوده و مختصات جغرافیایی قله‌ی آن به طول ۴۸ درجه و ۱۲ دقیقه و عرض ۳۴ درجه و ۲۱ دقیقه می‌باشد.»^۱

درشوره daršure

این کوه در کتاب «کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران» نیامده است. در فرهنگ جغرافیایی آمده: «در شوره - این کوه با ارتفاع ۲۰۲۰ متر در محدوده‌ی شهرستان نهاوند، بخش مرکزی، دهستان گاماسیاب و در ۱۶ کیلومتری جنوب مرکز شهرستان نهاوند واقع شده است. جهت کوه شمال شرقی - جنوب غربی بوده و مختصات جغرافیایی قله‌ی آن به طول ۴۸ درجه و ۲۴ دقیقه و عرض ۳۴ درجه و ۳ دقیقه می‌باشد.»^۲

نام این کوه مرکب از دو کلمه‌ی در (= دره یا درون) و شوره است. ظاهراً به معنی محلی که سفید است. شاید به دلیل وجود برف بر روی کوه به این نام خوانده شده است. زیرا در گذشته، این منطقه همواره در چندین ماه از سال بسیار سرد و پوشیده از برف بوده است.

۱- همان، ج ۱، ص ۱۵۵

۲- همان، ج ۱، ص ۱۵۵

دره انجیر darre Anjîr

دره انجیر در کتاب مهندس عباس جعفری نیامده است. اما در فرهنگ جغرافیایی آمده: «این کوه با ارتفاع ۱۷۹۳ متر در محدوده‌ی شهرستان نهاوند، بخش خزل، دهستان خزل شرقی و در ۳۲ کیلومتری شمال غربی مرکز شهرستان نهاوند واقع شده است. جهت کوه جنوبی - شمالی بوده و مختصات جغرافیایی قله‌ی آن به طول ۴۸ درجه و ۸ دقیقه و عرض ۳۴ درجه و ۲۵ دقیقه می‌باشد.»^۱

دره کبود darre kabud

دره کبود در «کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران» نیامده است. در فرهنگ جغرافیایی می‌خوانیم: «این کوه با ارتفاع ۲۴۱۰ متر در محدوده‌ی شهرستان نهاوند، بخش مرکزی، دهستان طریق‌الاسلام و در ۸ کیلومتری شمال مرکز شهرستان نهاوند واقع شده است. جهت کوه جنوبی - شمالی بوده و مختصات جغرافیایی قله‌ی آن به طول ۴۸ درجه و ۲۴ دقیقه و عرض ۳۴ درجه و ۱۷ دقیقه و ۳۰ ثانیه می‌باشد.»^۲

در (دره) گایار Dara gāyā

این کوه در فرهنگ جغرافیایی ذکر نشده است. در کتاب «کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران» آمده: «در گایار - دهستان علیا، شهرستان نهاوند، ۶ کیلومتری شمال خاوری نهاوند، شمال روستای قلعه داراب. ارتفاع حدود ۲۲۵۰ متر. کوهستان زاگرس»^۳

۱- همان، ج ۱، ص ۵۱۵

۲- همان، ج ۱، ص ۵۱۶

۳- کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران ج ۱، ص ۲۴۹

سرای Sarāy

در فرهنگ جغرافیایی آمده: «این کوه با ارتفاع ۲۶۴۶ متر در محدوده‌ی شهرستان نهاوند، بخش مرکزی، دهستان طریق الاسلام و در ۲۱ کیلومتری شمال مرکز شهرستان نهاوند واقع شده است. جهت کوه شمال غربی جنوب شرقی بوده و مختصات جغرافیایی قله‌ی آن به طول ۴۸ درجه و ۱۸ دقیقه و عرض ۳۴ درجه و ۲۳ دقیقه می‌باشد.»^۱

در کتاب «کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران» نامی از این کوه نیست.

سرو Serow

درباره‌ی این کوه در کتاب «کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران» مطلبی نوشته نشده است. در فرهنگ جغرافیایی آمده: «این کوه با ارتفاع ۲۷۸۹ متر در محدوده‌ی شهرستان نهاوند، بخش مرکزی، دهستان طریق الاسلام و در ۱۹ کیلومتری شمال مرکز شهرستان نهاوند واقع شده است. جهت کوه شمالی، جنوبی بوده و مختصات جغرافیایی قله‌ی آن به طول ۴۸ درجه و ۱۸ دقیقه و عرض ۳۴ درجه و ۲۲ دقیقه می‌باشد.»^۲

سفید Sefid

در فرهنگ جغرافیایی می‌خوانیم: «این کوه با ارتفاع ۲۰۸۸ متر در محدوده‌ی شهرستان نهاوند، بخش مرکزی، دهستان گاماسیاب و در ۱۱ کیلومتری جنوب شرقی مرکز شهرستان نهاوند واقع شده است. جهت کوه، شمال غربی جنوب شرقی بوده و مختصات جغرافیایی قله‌ی آن به طول ۴۸ درجه و ۳۰ دقیقه و عرض ۳۴ درجه و ۸ دقیقه می‌باشد.»^۲ مهندس عباس جعفری آورده است: «سفید، دهستان علیا، شهرستان

۱- فرهنگ جغرافیایی کوه‌های کشور، ج ۱، ص ۵۱۹

۲- همان، ج ۱، ص ۵۲۰

نهاوند، ۱۴ کیلومتر خاور جنوبی نهاوند، شمال روستای الوان کمربالا، ارتفاع ۲۶۵۰ متر، کوهستان زاگرس.^۱

سنگ سوراخ Sang surāx

نام این کوه در فرهنگ جغرافیایی چنین ثبت شده و آمده: «این کوه با ارتفاع ۲۵۴۳ متر در محدوده‌ی شهرستان نهاوند، بخش مرکزی، دهستان شعبان و در ۱۵ کیلومتری جنوب مرکز شهرستان نهاوند واقع شده است. جهت کوه، شمال شرقی - جنوب غربی بوده و مختصات جغرافیایی قله‌ی آن به طول ۴۸ درجه و ۲۲ دقیقه و عرض ۳۴ درجه و ۴ دقیقه می‌باشد.»^۲ مهندس جعفری آورده است: «دهستان علیا، شهرستان نهاوند، ۱۶ کیلومتری جنوب باختری نهاوند، ۴ کیلومتر جنوب روستای تازه ناب، ارتفاع ۲۸۹۷ متر سرچشمه رودخانه‌ی گاماسیاب، کوهستان زاگرس.»^۳ کوه‌های دیگری نیز با همین نام می‌شناسیم که یکی از آن‌ها در کنار شهر خرم‌آباد قرار دارد.

سه کوران Se kurān

از این کوه در کتاب «کوه‌ها و کوه‌نامه‌ی ایران» خبری نیست. در فرهنگ جغرافیایی آمده: «این کوه با ارتفاع ۲۱۸۵ متر در محدوده‌ی شهرستان نهاوند، بخش خزل، دهستان سلگی و در ۳۰ کیلومتری شمال غربی مرکز شهرستان نهاوند واقع شده است. جهت کوه، جنوب شرقی - شمال غربی بوده و مختصات جغرافیایی قله‌ی آن به طول ۴۸ درجه و ۲ دقیقه و عرض ۳۴ درجه و ۱۶ دقیقه می‌باشد.»^۴

۱- کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران، ج ۱، ص ۳۱۵

۲- فرهنگ جغرافیایی کوه‌های کشور، ج ۱، ص ۵۲۱

۳- کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران، ج ۱، ص ۳۲۸

۴- فرهنگ جغرافیایی کوه‌های کشور، ج ۱، ص ۵۲۲

شادمانه Šādmāne

«این کوه با ارتفاع ۲۷۸۹ متر در محدوده‌ی شهرستان نهاوند، بخش خزل شرقی و در ۲۰ کیلومتری شمال غربی مرکز شهرستان نهاوند واقع شده است. جهت کوه، شمالی-جنوبی بوده و مختصات جغرافیایی قله‌ی آن به طول ۴۸ درجه و ۱۱ دقیقه و عرض ۳۴ درجه و ۲۲ دقیقه می‌باشد.»^۱ در کتاب کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران نامی از این کوه نیامده است.

شمسانه Šamsāne

«این کوه با ارتفاع ۲۸۲۹ متر در محدوده‌ی شهرستان نهاوند، بخش مرکزی دهستان شعبان و در ۱۸ کیلومتری جنوب غربی مرکز شهرستان نهاوند واقع شده است. جهت کوه، شمال شرقی-جنوب غربی بوده و مختصات جغرافیایی قله‌ی آن به طول ۴۸ درجه و ۱۶ دقیقه و عرض ۳۴ درجه و ۳ دقیقه می‌باشد.»^۲ این کوه در کتاب «کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران» نیامده است.

شوره Sure

مهندس عباس جعفری آورده است: «شوره در دهستان علیا، شهرستان نهاوند، ۱۷ کیلومتر جنوب نهاوند، جنوب باختری روستای گرگه در ارتفاع حدود ۲۱۵۰ متر، سرچشمه رودخانه‌ی گاماسیاب. [واقع است.] این کوه از خاور به کوه فاماست و از جنوب به کوه گرین متصل است و جزء کوهستان زاگرس به شمار می‌رود.»^۳ این کوه در فرهنگ جغرافیایی نیامده است.

۱- همان، ج ۱، ص ۵۲۳

۲- همان، ج ۱، ص ۵۲۳

۳- کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران، ج ۱، ص ۳۶۶

فاماست Fāmāst

این کوه واقع است در «دهستان علیا، شهرستان نهاوند، ۱۸ کیلومتری جنوب خاوری نهاوند، باختر روستای فاماست. ارتفاع حدود ۲۲۰۰ متر. سرچشمه‌ی گاماسیاب، کوهستان زاگرس»^۱ نام این کوه مانند بسیاری از کوه‌های ایران برگرفته از روستای نزدیک به آن است. ظاهراً فاماست معرب گاماسب باشد. در کتاب فرهنگ جغرافیایی نیامده بود.

قاله دوره Qāle doreh

«دهستان خزل، شهرستان نهاوند، ۵۱ کیلومتر غرب شمالی نهاوند، جنوب روستای ده‌لر، ارتفاع حدود ۱۹۲۰ متر. کوهستان زاگرس»^۲ این کوه نیز در کتاب فرهنگ جغرافیایی نیامده است. واژه‌ی «قاله» تلفظ محلی «قلعه» است و چون کوهی به نام «قلعه» در همان منطقه وجود دارد به همین دلیل آن را «از قلعه دور است» یا «قلعه‌ای که دور است» نامیده‌اند. این معنی را نیز می‌رساند که این کوه همان کوه قلعه است که دورتر واقع شده است.

قالیچه Qālice

این کوه واقع است در «دهستان خزل، شهرستان نهاوند، ۶۴ کیلومتر غرب شمال نهاوند، جنوب روستای چنار. ارتفاع ۲۲۶۰ متر. کوهستان زاگرس»^۳ ظاهراً به دلیل بخش‌های مسطح کوه به این نام معروف گردیده است. یا اشاره به قالیچه‌ی حضرت سلیمان است، چنان که در مورد کوه‌های دیگر نیز دیده می‌شود. در فرهنگ جغرافیایی به این کوه اشاره‌ای به آن نشده است.

۱- کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران، ج ۱، ص ۳۸۳

۲- همان، ج ۱، ص ۳۸۸

۳- همان، ج ۱، ص ۳۸۸

قلاع ورخانه Qalā var xāne

واژه‌ی قلاع جمع قلعه است. در گویش نهاوندی «قلا» به معنی خانه و حیاط به کار می‌رود. «پاقلا» به معنی پای قلعه است. «ور» نیز در این گویش به معنی طرف، مقابل، روبه‌رو و جلو است. در کتاب «کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران» نامی از این کوه نیست. در فرهنگ جغرافیایی آمده: «این کوه با ارتفاع ۲۲۵۶ متر در محدوده‌ی شهرستان نهاوند، بخش مرکزی، دهستان شعبان و در ۵ کیلومتری شمال شرقی مرکز شهرستان نهاوند واقع شده است. جهت کوه جنوبی- شمالی بوده و مختصات جغرافیایی قله‌ی آن به طول ۴۸ درجه و ۲۶ دقیقه و عرض ۳۴ درجه و ۱۴ دقیقه می‌باشد.»^۱

قلعه Qal'e

«این کوه با ارتفاع ۲۱۲۰ متر در محدوده‌ی شهرستان نهاوند واقع شده است. جهت کوه، جنوبی- شمالی بوده و مختصات جغرافیایی قله‌ی آن به طول ۴۸ درجه و ۲۵ دقیقه و عرض ۳۴ درجه و ۱۳ دقیقه می‌باشد.»^۲ گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی کتاب «کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران» از این کوه نیز نامی نبرده است.

کل سیاه Kal seyāh

این کوه در گذشته مسکن بسیاری از حیوانات وحشی بوده و احتمالاً به همین دلیل به این نام معروف شده است. در فرهنگ جغرافیایی آمده: «این کوه با ارتفاع ۲۵۲۴ متر در محدوده‌ی شهرستان نهاوند، بخش مرکزی، دهستان طریق‌الاسلام و در ۱۹

۱- فرهنگ جغرافیایی کوه‌های کشور، ج ۱، ص ۵۲۹

۲- همان، ج ۱، ص ۵۲۹

کیلومتری شمال غربی مرکز شهرستان نهاوند واقع شده است. جهت کوه جنوب شرقی - شمال غربی بوده و مختصات جغرافیایی قله‌ی آن به طول ۴۸ درجه و ۱۷ دقیقه و عرض ۳۴ درجه و ۲۳ دقیقه و ۳۰ ثانیه می‌باشد.^۱ در کتاب «کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران» از این کوه نامی برده نشده است.

گاماسب Gāmāsb

نام این کوه از رودخانه گاماسیاب (گاماسب) گرفته شده است. چنان که روستا و دهستان آن منطقه نیز از همین رودخانه نام گرفته‌اند. نامی از این کوه در «کوه‌ها و کوه‌نامه ایران» نیامده است. در فرهنگ جغرافیایی آمده: «این کوه با ارتفاع ۲۱۸۲ متر در محدوده‌ی شهرستان نهاوند، بخش مرکزی، دهستان گاماسیاب و در ۱۹ کیلومتری جنوب شرقی مرکز شهرستان نهاوند واقع شده است. جهت کوه، جنوبی - شمالی بوده و مختصات جغرافیایی قله‌ی آن به طول ۴۸ درجه و ۲۶ دقیقه و عرض ۳۴ درجه و ۲ دقیقه می‌باشد.»^۲

گنجه Ganje

در فرهنگ جغرافیایی مطلبی در مورد این کوه نیست. در کتاب «کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران» آمده: «دهستان خزل، شهرستان نهاوند، ۲۴ کیلومتری باختر نهاوند، جنوب باختری روستای گنبد کبود. ارتفاع حدود ۲۴۲۰ متر، کوهستان زاگرس.»^۳

گوچال Gocāl

در فرهنگ جغرافیایی آمده: «گاوچال - این کوه با ارتفاع ۲۶۰۵ متر در محدوده‌ی شهرستان نهاوند، بخش مرکزی، دهستان گیان و در ۱۴ کیلومتری جنوب غربی مرکز

۱- همان، ج ۱، ص ۵۳

۲- فرهنگ جغرافیای کوه‌های کشور، ج ۱، ص ۵۳۳

۳- کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران، ج ۱، ص ۴۸۰

شهرستان نهاوند واقع شده است. جهت کوه، جنوب شرقی - شمال غربی بوده و مختصات جغرافیایی آن به طول ۴۸ درجه و ۱۳ دقیقه و عرض ۳۴ درجه و ۷ دقیقه می باشد.^۱ و در کتاب مهندس جعفری می خوانیم: «گوچال، دهستان سفلی، شهرستان نهاوند، ۱۴ کیلومتری جنوب باختری روستای سرخ اهلیج به ارتفاع ۲۳۰۴ متر. این کوه از باختر با کوه «بزنی» متصل است و جزء کوهستان زاگرس به شمار می رود.»^۲

لُوج Lorc

این کوه در فرهنگ جغرافیایی نیامده است. مهندس جعفری آورده است: «دهستان خزل، شهرستان نهاوند، ۳۸ کیلومتری شمال باختری نهاوند، شمال روستای دره میرزا، ارتفاع حدود ۱۹۵۰ متر، کوهستان زاگرس.»^۳

لره Lare

در «دهستان خزل، شهرستان نهاوند، ۴۲ کیلومتری شمال غربی نهاوند خاور روستای گره بناس. ارتفاع حدود ۱۹۵۰ متر، راه اتومبیل رو کنگاور - نهاوند از دامنه‌ی شمالی این کوه می گذرد. کوهستان زاگرس.»^۴ در فرهنگ جغرافیایی نیامده است. واژه «لر» در گویش نهاوندی و لری به معنی لاغر و تکیده و لری به معنی لاغری است.

لره کوه Lera kuh

این کوه در «کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران» نیامده است. در فرهنگ جغرافیایی می خوانیم: «این کوه با ارتفاع ۲۲۴۵ متر در محدوده‌ی شهرستان نهاوند، بخش مرکزی،

۱- فرهنگ جغرافیایی کوه‌های کشور، ج ۱، ص ۵۳۳

۲- کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران، ج ۱، ص ۴۸۲

۳- کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران، ج ۱، ص ۴۹۴

۴- همان، ج ۱، ص ۴۹۴

دهستان طریق الاسلام و در ۱۵ کیلومتری شمال مرکز شهرستان نهاوند واقع شده است. جهت کوه، شمال شرقی - جنوب غربی بوده و مختصات جغرافیایی قله‌ی آن به طول ۴۸ درجه و ۲۳ دقیقه و عرض ۳۴ درجه و ۲۱ دقیقه می‌باشد. رودخانه ملایر از جنوب این کوه می‌گذرد.^۱

واژه‌ی «لیر» در گویش نهاوندی و «لیری» به معنای سردرگمی، سرگیجه و سرگردانی است.

مرقاک Martāk

در فرهنگ جغرافیایی آمده: «این کوه با ارتفاع ۲۵۳۱ متر در محدوده‌ی شهرستان نهاوند، بخش مرکزی، دهستان طریق الاسلام و در ۱۸ کیلومتری شمال مرکز شهرستان نهاوند واقع شده است. جهت کوه شمالی - جنوبی بوده و مختصات جغرافیایی قله‌ی آن به طول ۴۸ درجه و ۲۱ دقیقه و عرض ۳۴ درجه و ۲۲ دقیقه می‌باشد.»^۲ در کتاب کوه‌ها و «کوه‌نامه‌های ایران» به آن اشاره نشده است.

مورنقی Mar Manaqi

«این کوه با ارتفاع ۲۳۱۵ متر در محدوده‌ی شهرستان نهاوند، بخش مرکزی، دهستان طریق الاسلام و در ۱۴ کیلومتری شمال مرکز شهرستان نهاوند واقع شده است. جهت کوه شمال شرقی - جنوب غربی بوده و مختصات جغرافیایی قله‌ی آن به طول ۴۸ درجه و ۲۱ دقیقه و عرض ۳۴ درجه و ۱۸ دقیقه می‌باشد. رودخانه ملایر از شمال این کوه می‌گذرد.»^۳ در کتاب «کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران» نامی از آن نیست.

۱- فرهنگ جغرافیایی کوه‌های کشور، ج ۱، ص ۵۳۶

۲- همان، ج ۱، ص ۵۳۶

۳- همان، ج ۱، ص ۵۳۷

نخود کوه Noxod kuh

«دهستان خزل شهرستان نهاوند، ۴۵ کیلومتری غرب شمالی نهاوند، جنوب روستای سرخلج، ارتفاع ۲۸۱۸ متر، سرچشمه توده رود و رودخانه‌ی گاماسیاب. این کوه از شمال خاوری به کوه برآفتاب و از جنوب خاوری به کوه گرین متصل می‌شود.»^۱ در فرهنگ جغرافیایی نامی از این کوه نیامده است.

وزیا Vaziya

مهندس عباس جعفری آورده است: «وزیا، دهستان خزل، شهرستان نهاوند، ۲۸ کیلومتری باختر شمال نهاوند، جنوب روستای سرده، ارتفاع حدود ۲۴۰۰ متر. کوهستان زاگرس.»^۲ در فرهنگ جغرافیایی آمده است: «وزیا - این کوه با ارتفاع ۲۰۵۷ متر در محدوده‌ی شهرستان نهاوند، بخش خزل، دهستان سلگی و در ۲۵ کیلومتری شمال غربی مرکز شهرستان نهاوند واقع شده است. جهت کوه، جنوب شرقی - شمال غربی بوده و مختصات جغرافیایی قله‌ی آن به طول ۴۸ درجه و ۴ دقیقه و عرض ۳۴ درجه و ۱۵ دقیقه می‌باشد.»^۳

یاوه Yave

«این کوه با ارتفاع ۲۶۱۰ متر در محدوده‌ی شهرستان نهاوند، بخش خزل، دهستان سلگی و در ۲۸ کیلومتری غرب مرکز شهرستان نهاوند واقع شده است. جهت کوه، شرقی - غربی بوده و مختصات جغرافیایی قله‌ی آن به طول ۴۸ درجه و ۳ دقیقه و عرض ۳۴ درجه و ۱۴ دقیقه می‌باشد.»^۴ در کتاب «کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران» نامی از آن نیست.

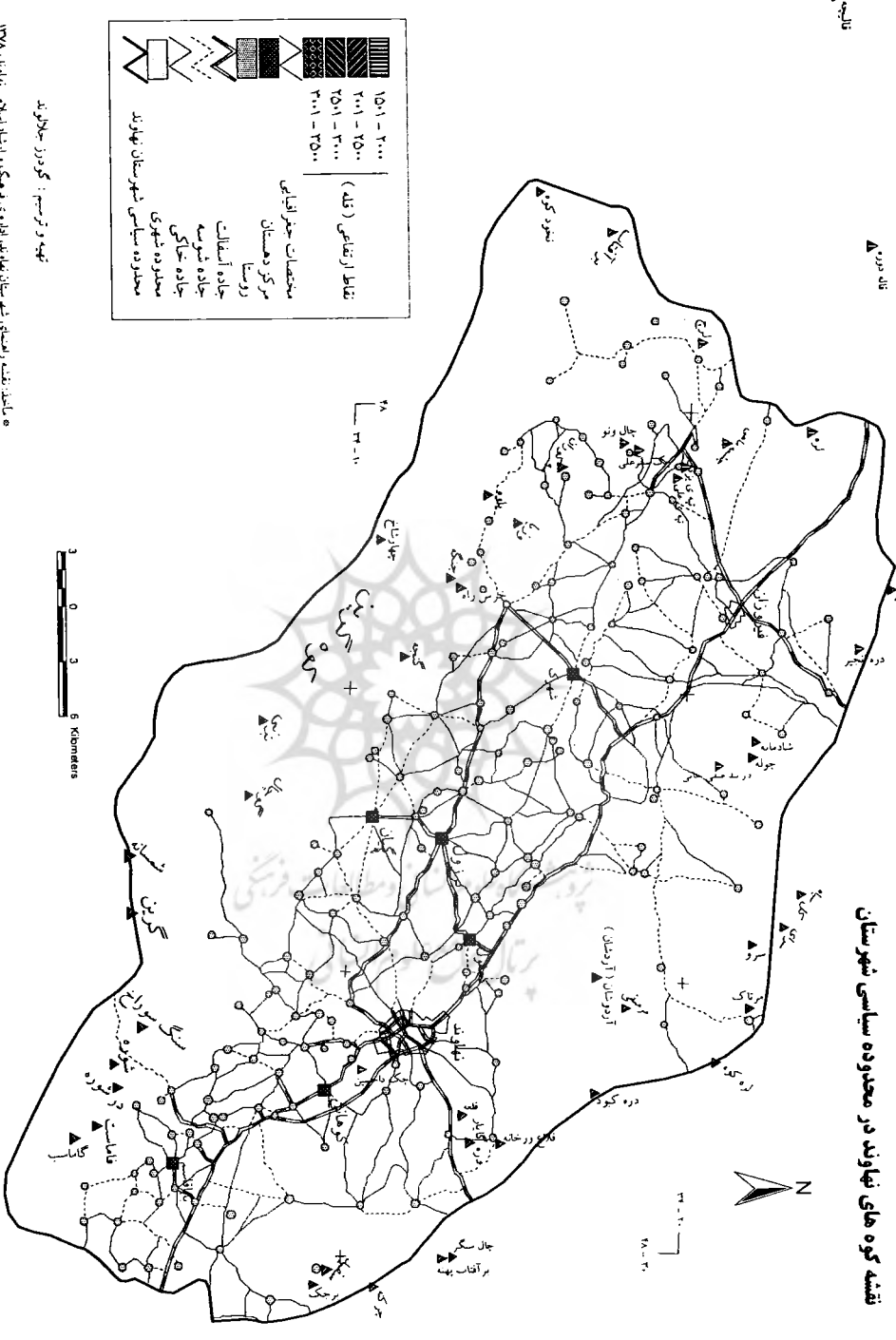
۱- کوه‌ها و کوه‌نامه‌های ایران، ج ۱، ص ۵۳۳

۲- همان، ج ۱، ص ۵۴۶

۳- همان، ج ۱، ص ۵۳۹

۴- همان، ج ۱، ص ۵۳۹

نقشه کوه های نهاروند در محدوده سیاسی شهرستان

منابع: نقشه ردهای شهرستان نهاروند، اداره ی ترسک و ارتقاء اسلامی نهاروند، ۱۳۷۸

نقشه و ترسیم: کوروز جلالیاد

• این نقشه بر اساس مقاله ی "کوه های نهاروند" مندرج در "فرهنگان" تهیه شده است. ضمناً جهت سیاسی کوه ها نشان دهنده ی جهت و امتداد کوه هاست.